

Р. БОШКОВИЋ И М. МАЛЕЦКИ

ИСТРАЖИВАЊА ДИЈАЛЕКАТА СТАРЕ ЦРНЕ ГОРЕ С ОСВРТОМ НА СУСЕДНЕ ГОВОРЕ*

Црногорски дијалекти до сада нису много проучавани. Осим Решетарових дела, постоје само прилози неједнаке вредности, као и расуте белешке о различитим лингвистичким питањима; све ово није довољно да се формира мишљење о дијалекатским карактеристикама овог краја. Црној Гори се посвећује довољно пажње једино у Решетаровим делима, пре свега у монографији посвећеној штокавском дијалекту¹. Исто важи и за радове о српскохрватској акцентуацији југозападних говора², у којима аутор подробно представља акценатски систем у Озринићима (посебно у селу Велестову). Сви ови радови, а пре свега овај последњи, плод су теренских истраживања и као такви су од

* Напомена приређивача

Овај научни прилог Радосава Бошковића и Мјечислава Малецког при пут се сада штампа на српском језику, а до сада је двапут објављиван на француском – први пут у Пољској под насловом *Przegląd dialektów Starej Czarnogory (z uwzględnieniem gwar sąsiednich)*. (*L'examen des dialectes du Vieux Monténégro [Stara Crna Gora] en tenant compte des parles voisins*), Bulletin international de l'Académie polonaise des sciences et des lettres N° 1–3 (janvier-mars), 1–13, Cracovie 1932. Четрдесет и шест година касније рад је прештампан код нас у књизи: Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград 1978, 23–31. Овај рад од само десетак страница (касније употпуњен Бошковићевим извештајем о озринићком говору – в. *Одабрани чланци и расправе*, 39–44), у научној критици вреднован је као битна фаза у сагледавању дијалекатске проблематике Старе Црне Горе и суседног брдског и приморског појаса, а у исто време и као поуздана основа за сагледавање свеукупних дијалекатских односа на тлу средњовековне Зете и оријентација за будућа истраживања.

¹ *Der štokavische Dialekt* (Schriften der Balkankommission VIII), Wien, 1907.

² *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten* (ib. 1900).

непроцењиве вредности. Наше *Испитивање дијалеката Старе Црне Горе* има за циљ да продуби и евентуално модификује у неколиким детаљима карактеристике црногорских говора које је навео Решетар; желели бисмо, пре свега, да дефинишемо основне дијалекатске типове проучаване области. Жеља нам је да објединимо говоре *Старе Црне Горе* и да одредимо њихове односе са суседним, како црногорским тако и далматинским групама говора. О херцеговачким говорима, а пре свега о њиховом акценатском систему, можемо се обавестити из радова Д. Вушовића³ и Г. Ружичића⁴.

Овај рад је резултат истраживања која смо обавили било заједно, било појединачно на територији Црне Горе у лето 1931. Током две недеље смо заједно изучавали следеће крајеве: Брчело (Црмница), Косијери, Мала Горана, Сеоца (Црмница), Штитари, Војковићи и Зупци; у довољној мери смо се упознали са говорима села: Бјелоши, Добрско Село, Године, Печурица и Петров До. Бошковић је сам детаљније проучио следеће тачке: Фундина, Копиље и Орја Лука, а био је и у селима Биоче, Медун, Ожези, Петровићи, Сеоца и Убли. Малецки је детаљније проучио тачке: Церово, Круг, Ластва, Љешев Стуб, Пелиново, Трешњево и уопштено се упознао са говорима села Чево, Дајбабе, Добра Гора, Граб, Кобиљи До, Марковина, Прентин До, Ресна, Велестово. Пре свега је, дакле, проучена територија Старе Црне Горе и околни говори.

Циљ путовања је било проучавање особености *свих* црногорских говора и околних дијалеката. Овај циљ није у потпуности остварен, делом због недостатка материјалних средстава, а делом и због локалних тешкоћа, као што је клима, терен, хигијенски услови и сл. На тешкоће смо наилазили и у самим дијалектима: у мало чему се разликују и многи од њих су прелазни, у раскораку између два гранична дијалекта. С друге стране и испитаници с којима смо могли да разговарамо нерадо су давали одговоре, због особености ове популације, њихове осетљивости и сл.

Главно помоћно средство у овим истраживањима био је упитник који смо припремили још у Кракову, а на лицу места допунили. Упитник се заснива на заједничким граматичким карактеристикама, док смо лексичке особености бележили на лицу места, у оној мери која нам се учинила довољна. Сматрамо да су у потпуности обрађени они локалитети на којима смо могли да добијемо опширне и тачне одговоре на сва питања.

Полазећи од одговора, од којих су неки једнаки за читаво проучено подручје, а други се разликују, грађа се у основи може поделити на два дела, што нам омогућава да оформимо неколико дијалекатских типова ових говора.

Ево главних граматичких црта заједничких за читаво подручје:

1) Задржавање кратке пароксинтезе (тип *koprīva, korīto*) и $\hat{}$ на старом месту (тип *kozē, utōrnik, ležāše*).

³ Диалект источне Херцеговине, Српски диалектолошки зборник III (1927) 1-71

⁴ Акценатски систем пјеваљског говора, ib. 115-79.

2) Прелазак \check{e} у \check{i} е/ије у зависности од квантитета: дуго $\check{e} > \check{i}$ је (тип *vrijeme, dijete*), кратко $\check{e} > \check{i}$ је (тип *pjesma, mjesec*).

3) Јотовање, односно промена *m, d* испред кратког \check{e} у \check{c} , \check{z} (тип *ćeskota*, али *tijesno* или пак *tiješno, žeca*, али *dijete*).

4) Постојање развијених \acute{s} , \acute{z} било стога што им следи кратко \check{e} (тип *śeme*), било стога што се налазе у групи *s, z + j*, примарно или секундарно (тип *śympa, koži* или пак *klaśe*). Осим у оваквим позицијама, \acute{s}, \acute{z} се редовно јављају испред $\acute{c}, \acute{z}, \acute{i}$ (тип *iśćerat, iž žeteline, śednim*). Ваља додати да се веома ретко чује \acute{z} док је \acute{s} фреквентно. Спорадично се јавља *ośće, kožž* уместо *ośe, koži*. На југу, у Бару, код старије генерације се уместо \acute{s} чује једно веома фрикативно *x'*, на пример *x'ekira, ś'eme* итд.

5) Три типа *l: l + a, o, u* (тип *mlaka, lyk, łopata*), *l + e, i* (тип *pleme, lisica*), *l < lj* (тип *sel'anjka*). Само је дијалекат јужног Бара (Мрковићи), као и Кучи и Подгорица са Зетом објединио у јединствену фонему *l'* (<lj) и *l*, на пример *nežela, vola, lubim*.

6) Гутурално, задње *ŋ*, испред *k, g*, на пример, *onaŋka* или *ona^hka* поред веома ретког *Ajka, onajka*.

7) Нови наставак *-ta* у множини (тип *Turcima, ženama*); од старих падешких наставак остало је мало трагова (нпр. *Turkom* дат. мн. у племену Зупци).

8) Демонстративи *onî, ovî, tâ* или *tâ^e* = у књижевном језику *onaj, ovaj, taj*; у Мрковићима *tê^oi*, исто тако у Црмници (*tâ^ei*).

9) Датив-локатив јед. *mene, tebe, sebe* = књижевно *meni, tebi, sebi*.

10) Датив *ni, vi* у значењу *нама, вама*, акузатив *ne, ve* у значењу *нас, вас*.

11) Инфинитив искључиво без крајњег *i* (тип *zborit, doć*).

12) Веома жива употреба аориста и имперфекта са својим синтаксичким значењем, нпр. *śedoh, radih, kopah, držah, držahu, pecijaše* итд.

13) Слабо разликовање простог и сложеног облика придева унутар синтаксичких вредности.

14) Локатив је, како у множини тако и у једнини, замењен акузативом после предлога *u* и *na* (тип *u gradu* књиж. *u gradu, na travu* књиж. *na travi*).

15) Локатив множине замењен је генитивом множине после предлога *po* (тип *po livada* књиж. *na livadama*, али у једнини *po livadi*).

16) Веома фреквентна употреба инструментала са предлогом (тип *bijem s mal'icem*). Овај феномен се не може објаснити географски. Напротив, облици са или без предлога могу се наћи у сваком дијалекту проучаване области. Говорници овога нису свесни, што на крају доводи до поистовећивања инструментала и „социјатива”, па се чује: *bilismose Turcima* (Зупци), *ja sam se vidiĵo negđvijem brātom* (Сеоца, Црмница).

17) Речник је прожет романским утицајима који су особито приметни у ученим речима.

Ово су заједничке црте на читавој територији. Не треба, ипак, сматрати да ова област представља затворено подручје; напротив, ширина скоро свих ових карактеристика у значајној мери превазилази терен који смо истраживали. Овај скуп овде поменутих особина јасно карактерише велика дијалекатска штокавска подручја на југоистоку. Покушаћемо да класификујемо дијалекте према оним њиховим лингвистичким карактеристикама, које се нису једнако развиле на читавој територији.

Проучавање граматичких феномена, који су се различито развиле у зависности од говора, разликује отприлике четири основна типа:

I Цетињски тип (становништво Старе Црне Горе и приобаља између Боке и Бара);

II Барски тип (италијански Антивари који се налази у средишту овог дијалекта: њему припадају Мрковићи и Зупци);

III тип говора Куча и Пипера;

IV тип говора племена Бјелопавлићи и Пјешивци.

Ова класификација се заснива на следећим граматичким цртама:

1. Број интонација

Типови I-III разликују само два акценатска типа: дугосилазни $\hat{\text{~}}$ и краткосилазни ` ; у падежима се појављују и стари акценти, на пр. *svīta, sèto*. IV тип осим ових силазних акцената има и два узлазна, који се јављају на слоговима са старим акценатом, на пр. *svīta, sèto*. У већини црногорских говора са две интонације прелазак у IV тип (са четири интонације) није нагао: говори из околине Чева (Озринићи, Комани и Загарач) могу се сматрати прелазницама, узлазна интонација се појављује само у случајевима старе дуге интонације, док кратка, првобитна или стара, увек бива силазна. Тако се овде јавља *svīta*, али *sèto*.

2. Место акента

У типовима I-II кратки окситонични акценат се задржава само у затвореним слоговима (ма какав да је квалитет претходног слога): тип *nāṭḏd, potḏk*, али *vīno, rḏsa*; III тип је задржао кратки окситонични акценат на отвореним слоговима: не само *nārḏd, potḏk*, него и *mūñā, rebrḏ⁵*; IV тип је или изгубио кратку окситонезу: *mūñā, sèto, národ, pḏtok* (Бјелопавлићи) или има потпуно нову, херцеговачку акцентуацију (Пјешивци).

3. Квантитет на месту пре акента и после њега посматран је у свим типовима осим у барском, у којем се не разликују кратки и дуги или они без акента. Прелазни тип се јавља на подручју Горње Црмнице, где се дуги

⁵ Ваља напоменути да се у III типу доста често срећу промене места акента из морфолошких разлога, на пример *вода, нога, жѐна, рѹка, грѹна, стијѐна, зѹма, дѹили, утѹкоше* итд. (Пипери-Петровићи), где би се могло очкивати *вода* итд.

обично изговарају као полудуги (≐), што пре свега важи за постакцентски положај. Најкарактеристичнији примери јесу они за генитив множине *owăc'ă'*, *krüşă'kă'*, *müră'vă'*, *șitōwă'*, *zēmōwă'* (у селу Брчело). Како се од Црмнице крећемо ка југу, све је мања разлика између кратких и дугих (неакцентованих) слогова; у околини Бара (Мрковићи, Зупци), дужина неакцентованих слогова потпуно се изгубила, као у примерима *naròt*, *pejtè'k*, *òve'ce'k* ген. мн.

4. „Полугласник” у свим типовима представља посебан звук, различит од *a*, са изузетком IV типа у којем *ɸ*, *ɸ* > *a*. Полугласник у типовима I и III припада врсти *a*, односно реч је о веома широком *e* које се приближава гласу *a*: у II типу он припада врсти *e*, односно нешто је шири него обично. Полуглас врсте *a* у нашем раду је означено са *a^e*, а онај из врсте *e* означен је као *e^e*, као у примерима *zâ'va*, *ɸbâ't*, *pă's*, *dâ'n*, *stolâ'c* (Добрско Село); *ógè'ń*, *Skê'de'r*, *jarè'm*, *stolè'c* (Мрковићи).

Важно је напоменути да постојање полугласа утиче на целокупан систем црногорских говора. У ово спадају појаве као што је скраћивање дугог *ē* у говорима који имају полуглас, појава *a^e* у етимолошки немотивисаној позицији (пре свега у Црмници), на крају, палатализација *k*, *g*, *h* која обухвата исти територију као и полуглас.

5. Контраховање групе *a + o* (< **alʷ*, **ɨlʷ*) једнако је само у типовима III и IV; константно се јавља *a + o > ā*, *a^e + o > ā^e* (у типу IV само > *ā*, сходно развоју *a^e > a*). У типу I најчешће се може уочити исти овакав развој, али понекад а) са одсуством контраховања, док је понекад б) резултат контраховања *o*, а не *a*. Одсуство контраховања примећено је код старије генерације у Доњој Црмници (Сеоца), на пример *dāo*, *pāo*, *nêka'o*, *toğā'o*, *pōsa'o*, *ōra'o*; млади контрахују у *ā* или пак у *a^e*. Развој *a^e + o > o* срећемо у приобаљу, од Котора до Бара, а у говорима Зубаца II типа такође и: *nêko*, *rêko*, *vřgo*, *ozebô*, *svřdo*, али *ukrǣ'o*, *korǣ'o*, *zgrè'a'o* (Зупци).

6. Крајњи звучни сугласници се не понашају једнако на читавој територији. У читавом II типу се примећује потпуни губитак звучности (реч је о типу *grop*, *crf*, *rok*, *grat*)⁶; у I типу (Црмница, Косијери и Штитари), као и у III (Пипери), примећује се прилично јака тенденција обезвучавања.

7. Глас *x* постоји као *h* (глотално) или пак као *ɣ* (звучно гутурално) у типу I, али у свим позицијама нестаје у типу III-IV (од типа IV само Бјелопавлићи, или захваљујући близини херцеговачког типа срећемо *-h* или *-k < -h*); у типу II прешло је у *g* или у *v* унутар, а у *k* на крају речи. Тип I је сачувао *h* само у Старој Црној Гори, осим у близини Херцеговине, где *-h > -k* или *-g*. Исто тако се у приобаљу, између Боке и Бара *h* развило у *g* у свим позицијама.

⁶ Плење Кучи и подручје Подгорице не разликују се у овом погледу од говора II типа.

После нестанка *x* унутар речи у овим дијалектима, хијат се избегава убацавањем *v* (после *u*) или *i* (пре свега испред *i*); зато овде постоји тип *мува*, *пајија*.

8. Група *sn-*, *zn-* прелази у *šm-*, *žn-* или у *š'n-*, *ž'n* једино у типу I, осим у Доњој Црмници (нпр. Сеоца) и у већини села Цуца. Промена *sl-*, *zl-* + *j*, *e*, **e*, *i* > *šl-*, *žl-* или *š'l-*, *ž'l-* обухвата исто подручје. Примери двеју промена: *šnâga*, *šnor*, *žnâm*, *šlika*, *râžlika* итд.

9. Ваља напоменути и консонантизам равоја група *p*, *b*, *v*, *m* + *ě* (кратко) и групе *ml-*. За први случај ћемо напоменути да на већем делу територије ови сугласници не трпе никакву промену. Оно што се назива јотовањем, или тип *pl'esma*, *bl'ež*, *nev'lesta*, *ml'era* или *m'iera* јавља се на различитим местима, али су она у међусобном контакту; поред примера јотовања, овде често срећемо и примере где јотовања нема. Регуларан тип *pl'esma*, *bl'ež* итд. забележен је у Горњој Црмници, у Добрском Селу и код Пјешиваца (Церево); губи се у Косијерима, Штитарима и Бјелопавлићима. Ова појава је на путу да нестане; забележено је њено губљење у центру поменуте територије, док се на рубовима и даље чува.

10. Константан развој *ml-* > *mn-* (тип *mnadi*, *mnin*) може се приметити у Горњој Црмници, Добрском Селу и Ластви; нестаје у Штитатрима и Косијерима (код потоњих је тип *mnadi* изузетно редак).

11. Генитив множине (осим деклинације на *i*) у I групи се завршава на *-â^h* или *â^e* (или пак на *-a^h* или *-a^k*); примери: *mîsâ^elâ^h*, *křšâ^h*, *mnâdijâ^h*, *ðva^ecâ^h* (Добрско Село); *od moijâ^h ððbrijâ^h krâvâ^h*, *noğâ^h*, *šêððkâ^h* (Бјелоши); *mûvâ^e*, *kûcâ^e*, *kîmâ^ekâ^e*, *iz nêððâ^erâ^e* (Сеоца); *dâ^enâ^e*, *pûtâ^e*, *smðkâ^evâ^e* (Пелиново). У II типу са наставком *-e^k* налазимо: *kameñe^k*, *selâ^eŋke^k*, *mâ^eiķe^k* (Мрковићи); У III типу има наставак *-â^e* или *-â^{en}*, дакле: *îðkâ^evâ^{en}*, *smðkâ^evâ^{en}*, *kûcâ^{en}*, *krûšâ^eka^{en}* (Фундина). У IV типу у принципу налазимо *-â* без крајњег *h*, на пр. *livâdâ*, *šedðkâ* (Орја Лука); *h* се овде појављује само спорадично (види горе) поред наставак *-i*, на пр. *l'udîh*, *mîslih* (Орја Лука).

Треба нагласити да се подручје полугласника у потпуности подудара са подручјем наставак *-ъ* (јер) у генитиву множине, односно нема говора који би по правилу имали наставак *-a(h)* у генитиву множине, а полуглас у некој другој позицији. Додајмо и то да постојање *-h* или пак његов недостатак у ген. мн. није ни у каквој вези са постојањем или губитком *h* у црногорским говорима. Постоје, наиме, говори у којима се задржало *-h*, али га нема у ген. мн. (тип *ððbrijâ^h ðwâ^ecâ^e*).

12. Хипокористици мушког рода прилагодили су се мушкој деклинацији на *-o*, али у I и II групи не само што је облик вокатива пренет у номинатив, него је акценат вокатива пренет на читаву деклинацију, на пр. *Câvo*, *Câva*,

Sāvu, Sāva, Sāvom, Sāvo. У III и IV типу номинатив задржава сопствени акценат: *Sāvo* ном, *Sāvo* вок. (Бјелопавлићи и Пјешивци) или пак *Sāvǝ* ном, *Sāvo* вок. (Кучи и Пипери). По општем правилу, исто се односи и на хипокористике женског рода типа *Māra, Jána*. У I и II групи номинатив гласи *Māre*, а вокатив *Māre* | | (*Māro*); у III и IV групи ном. *Māra* или *Mārǝ* вок. *Māro* | | *Māre*.

13. Једна од последњих карактеристика на основу које се могу класификовати црногорски говори јесте партикула *-zi* (тип *mladizi*) која се појављује само у I и II типу, са изузетком, у оквиру I типа, племена Бјелице, Теклићи, Цуце и Озринићи.

Све ове карактеристике, заједно са великим бројем других које су анализиране у нашем раду, дају нам увид у главне особине основних дијалеката проученог подручја. Но, оне су свакако далеко од тога да обухвате све дијалекатске разноликости Црне Горе. Прелазак из једног дијалекта у други најчешће је неприметан. Поред четири основне групе, примећујемо говоре са помешаним карактеристикама на најразличитије начине искомбинованих типова. Такви су пре свега северни говори Старе Црне Горе, који варирају од племена до племена, а понекад неприметно и у оквиру једног јединог; реч је о типичним прелазним говорима. Говори севера Старе Црне Горе су изузетно разнолики и сачињавају лагани прелаз од I типа до III (упор. М. Malecki, „Charakterystyka gwary Cusów na tle sąsiednich dialektów czarnogórskich”, *Lud Słowiański* II (1931) A 225 - A 245). Други лагани дијалектални преласци могу се запазити између Бјелопавлића и Пјешиваца, чији говор прелази у херцеговачки тип.

Исти прелазни карактер можемо запазити у говорима јужне и источне Црмнице, у којима су уочљиве неке особине барског типа. Већ смо поменули тежњу ових говора за губитком квантитета; ево још неких особина које доказују њихов унутардијалекатски карактер прелазног говора.

1. Одређен број екавизама који се не срећу у другим црногорским дијалектима, нпр. *běše, vějāt* (Брчело). Овде спада развој *ě + j > je*, а не *i* као у остатку Црне Горе, нпр. *sějāt, grějāt* (Брчело).

2. Развој **ně > ne*, нпр. *nětko, někaка^чv, něku, několicina* (Сеоца).

3. Тип *ǝdijela, ǝdijesimo* (са изузетком Мрковића).

Кад су у питању изоглосе, оне се простиру скоро целом дужином граница племена: подела на нахије и братства није имала већег утицаја на груписање дијалеката. Ретке су велике разлике у оквиру једног племена, али у оквиру нахије се понекад могу срести доста значајне дијалекатске разлике.

Судећи по наведеним карактеристикама, барски тип се не издваја посебно, међутим ипак се разликује од остатка испитиване области читавим низом граматичких и лексичких особености. Две породице, муслимани Мрковићи и католици Зупци, које смо проучили у оквиру барског типа, у много

чему се разликују, мада имају и заједничких црта (види ниже), а пре свега имају неколико заједничких тенденција. Да бисмо допунили опис четири црногорска типа, треба навести још неколико појединачних карактеристика говора Мрковића.

По питању интонације и њених категорија, говор Мрковића се не разликује од суседних делова Старе Црне Горе. Ипак, у њему нема дугих вокала у ненаглашеном положају, односно кратки и дуги вокали се разликују само кад су наглашени.

Вокализам има јаку тенденцију дифтонгизације и лабијализације дугих вокала: $\bar{a} > \bar{a}$, $\bar{e} >^i e$, $\bar{o} >^o$, на пр. *plân* у значењу пламен, *mlâdih*, *trâžiš*, *krâdu*, *krâeni se*, *lîek*, *snîet*, *grîedu*, *mîost*, *îô*, *šîô* итд.

Кад је у питању консонантизам, треба нагласити:

а) изговор заједничког црногорског *s* као веома фрикативног *x*, нпр. *xekîra*, *xêcivo*, *xête*, *klâxe* итд;

б) упрошћавање групе *str* и *zdr* $> sr$, zr , на пр. *srâna*, *sêstra*, *osrûžem*, *srâk*, *zrâva* итд.

в) фреквентност гласа *z* на пр. *žvono*, *zênico*, *uzôrila*, *arâzi*, *sirômazî* итд;

г) изговор *ć*, *ž* као *t'*, *d'* нпр. *ôt'u*, *ž'ed'a* итд.

Напоменимо у вези са морфологијом да наставак *-u* у 1. лицу јед. презента гласи: *ja obûku*, *tûčy*, *pêču*, *ostânu*, *vrgnu*, *kâžu*, *lêžu*, *pâmet'uju* итд. Само глаголи четврте коњугације (по Лескиеновој подели) и тип *kopajô - ješî* III коњугације имају увек наставак *-m*: *ja rabòtam*, *korâam*, *igram*, *pričam*, *xedim*, *gâzim* итд.

Треба подвући и следеће особености у вези са морфологијом:

1. Инструментал једине личних заменица има наставак *-u*, нпр. *stobu*, *priđemnu*.

2. Веома је фреквентан наставак *-u* у дативу и локативу једине придева и заменица са тврдом основом, нпр. *tòmu*, *onòmu*, *kòmu*, *dòbromu* // *dòbrome* итд.

3. Датив и локатив једине *mê'ne* поред *tene* у осталом делу територије Старе Црне Горе.

4. Акузатив једине и акузатив множине личних заменица трећег лица гласе *ge* // *ge*, на пр. *něma ge* (говорећи о *selo*); *da ni ge* ('их') *mê'kne*; *sve su ge* *poxekli* 'све су их' итд; у Зупцима *ki* // *gi* 'их'.

5. Наставак за компаратив је најчешће *-li* < *-lji* на пр. *stârli*, *tvrdli*, *sùvli* *pûnli*, *plîli*, *tê'anli*, *crnli* итд.

У вези са синтаксом, ваља упозорити на необичну употребу предлога *s(a)* 'cum' који се некада употребљава уз инструментал: *s ôvim xêčem dîrve*, а нема га поред социјатива: *iđim tvôjom ženom*, *biô sam Amêtom*, *pasmo u činêli b'oј Crnogorcîta* итд.

Особеност говору Мрковића даје и посебна употреба прилога *ge* || *gé* 'где'. Осим уобичајене функције прилога за место (*ge si biò, ge izlazi sunce* итд.), може имати и ове функције: а) *ge* + номинатив замењује датив из књижевног језика; исто тако замењује и употребу предлога *kod* са генитивом у осталим црногорским говорима, нпр. *ge rop = ropi* или *kod popa*; б) има искључиво функцију предлога *kod*, нпр. *ukirÿiu ge ðni* '...код њих'; в) има вредност везника *da*, на пр. *iđi ge bi vïd'et* 'иде да види'.

Осим романизама заједничких свим црногорским говорима, лексика се одликује великим бројем турцизама (у складу са муслиманском вероисповешћу становништва) и албанизама.

Особености које смо овде навели далеко су од тога да представе све карактеристике поменутих говора, али су довољне да докажемо како поред подгоричког типа, који је описао Решетар, овде наилазимо на један црногорски дијалекатски тип који заслужује да буде детаљно проучен. Исто тако и остатак Црне Горе ваља детаљно испитати. Ми то нисмо могли учинити, пре свега из финансијских разлога.

Путовање по Црној Гори нам је, срећом, омогућило да сакупимо богатију грађу него што смо је до сада имали, често сасвим нову. Добили смо и корисна сазнања у вези са сакупљањем грађе на територији српскохрватског језика. Можда је најзначајније управо то што смо закључили да је немогуће на све српскохрватске говоре применити једну једину методу. Осим подручја (као што је на пример чакавско), на којима захваљујући љубазности говорника није тешко сакупити чињенице, постоје и подручја са слабо издиференцираним говорима, прелазним облицима између двају дијалеката, где говорници имају врло мало разумевања за лингвистичка истраживања, што у многоме отежава рад истраживача. Управо су овакви говори Старе Црне Горе и суседних дијалеката. Овде би било сасвим узалудно применити метод који се састоји у превођењу дијалекатског упитника. Овај закључак, ма како тежак био, мора бити одлучујући за припрему новог упитника који би послужио као основа за израду словенског лингвистичког атласа.

Са француског превела
Маја Букановић

Приредио
Радојица Јовићезић

